

KUOPION JA POHJOIS-SAVON LINNUSTO

Toimittaneet Kalle Ruokolainen ja Jukka Kauppinen

Kauppinen, J. 1999: Kuikka

Kuopion luonnontieteellisen museon julkaisu 5

sivut 70-71

Kuikka *Gavia arctica*

Kesäinen ilta ilman järven selällä huutelevaa kuikkaa... Onneksi olemme Pohjois-Savossa – meillä on kuikkamme! Kuikka on sydän-savolaisten oma lintu. Runsaat karut järvemme ovat lajin parasta elinympäristöä, levinneisyyden ydinaluetta (Kauppinen & Pakarinen 1997).

Savolaiset ovat aina tunteneet lintunsa hyvin. Jo Julius von Wright (1857c) – savolaisittain, monikieliseen tapaan – kirjoitti Kuopion seudun kuikista: ”Så snart de större vattendragen till en del öppnat sig om våren (omkr. medlet af Maj), anländer Stor-Lomen –”. Julius mainitsi kuikan esiintyvän suurilla järvillä – ei kuitenkaan kovin runsaana – ja katoavan syksyllä tavallisesti jo elokuulla.

Kuikkaa luonnehdittiin 1800-luvulla yleiseksi pesijäksi (J. von Wright 1857c, Aschan 1871b, Warén 1881, Enwald 1883, Suomalainen 1908a). Vaikka laji on kärsinyt ympäristön muutoksista, sen esiintymisen yleiskuva ja runsaus lienevät nykyisin samantapaisia kuin 1800-luvulla (Kauppinen 1984c, 1993a). Kuikka on karujen vesien, ”*Gavia*-järvien”, tunnuslaji, niiden runsaimpia lajeja (Kauppinen & Väisänen 1993, Kauppinen 1996a). Se on pesimäjärviensä luonnontilaisuuden hyvä ilmaisija (Kauppinen 1986a, 1993a, 1997a, 1997b).

Lajin elinympäristövaatimuksia ja nykyistä runsautta on tutkittu Pohjois-Savossa yksityiskohtaisesti, samoin pesimistä ja poikastuottoa – lajin tulevaisuutta (esim. Kauppinen 1982a, 1983b, 1993a, Kauppinen & Pakarinen 1984, Pakarinen 1982, 1983b, 1989). Pohjois-Savon kuikkien elinympäristövaatimukset ovat tiukkoja ja selväpiirteisiä, varsinkin eteläisempiin esiintymisalueisiin verrattuna (Kauppinen 1993a, Kauppinen & Pakarinen 1997). Suotuisaa elinympäristöä, karuja vesitä, on riittänyt asuttavaksi.

Kuikkamme pesivät vain metsärantaisilla, karuilla ja syvillä järvillä, joiden pinta-ala on vähintään 15–20 hehtaaria. Pieniltä suolammilta ja reheviltä vesiltä kuikka puuttuu tyystin (Kuva 1.). Karuista pienehköistä vesistä (pinta-ala 50–400 hehtaaria) kuikka asuttaa noin puolet; sitä suuremmilla järvillä se on säännöllinen asukas (Kauppinen 1993a).

Suomalainen (1908a) tiesi kuikan pesivän ”selkävesien rannoil-

la tavallisesti pieneen saareen, tuulen ajaman kaisla- ja ruokokoon päälle saramättäiden (*Carex*) väliin, juuri veden partaalle”. Pesä onkin lähes aina saarella. Parhaat ympäristöt ovat rantaviivaltaan rikkonaisia, saarisia ja rauhallisia. Pesimäjärvien veden happamuus (pH) on yleensä 6,0–6,5 ja veden näkösyvyys 1–2 metriä.

Kuikkakannan pääosa pesii yli neliökilometrin suuruisilla järvillä. Tiheydet vaihtelevat huomattavasti järven luonnontilaisuuden mukaan ollen suurilla karuilla järvillä (yli 1 km²) keskimäärin 0,4 paria/km² ja pienillä (alle 1 km²) 0,8 paria/km² (Kauppinen 1993a). Suurilla järvillä tiheydet ovat yleensä 0,1–1,0 paria/km². Pienimpiä ne ovat järvillä, jotka ovat käyneet rauhottomiksi tai osittain rehevöityneet. Asutuskeskusten läheisyydessä on laajuudeltaan vaihteleva kuikatton vyöhyke.

Pohjois-Savossa pesinee noin 700 kuikkaparia (Kauppinen 1983b). Kuikat ovat keskittyneet niukkaravinteisille reittivesille. Iisalmen reitin melko rehevät ja ruskeavetiset järvet eivät ole lajin mieleen. Useimmissa Ylä-Savon kunnissa pesii vain muutama pari, kun Rautalammin kunnan kirkkaissa vesissä pareja on noin 70.

”Kansa tietää kuikan munivan vasta sitten kun vesi ei enää nouse kevättulvasta” (Suomalainen 1908a). Muninta käynnistyy viikon tai parin päästä jäidenlähdestä, toukokuun loppupuoliskolla. Pesät sijaitsevat avoimesti lähellä vedenpintaa. Pienikin veden nousu tuhoaa matalimmalla olevat pesät. Vielä kesäkuussa, haudonta-aikaan, vesi voi joinakin vuosina nousta säännöstelemättömissäkin altaissa ja aiheuttaa näin tuntuvia pesätappioita (Pakarinen 1988, 1989). Vesien säännöstely on häirinnän ja pesärosvouden ohella pahin uhka pesinnän onnistumiselle.

Kuikka munii yleensä kaksi munaa, joskus vain yhden. Rautalammin reitin melko ihanteellisissa pesimisolosuhteissa munista kuoriutuu vuodesta riippuen vähintään neljäsosa ja enintään puolet. Poikasvaiheen selviytyvyys on noin 60 %. Lentokykyisiksi selviää näin ollen noin 0,4 poikasta paria kohti (Pakarinen 1989). Pesimistulos riittänee juuri pitämään kannan tasapainossa. Rauhottomilla vesillä tilanne on toinen. Voimakas säännöstely tuhoaa pesät auttamatta, ja kuikat katoavat.

Kuikka on pitkäikäinen laji ja se pesii yleensä vuodesta toiseen samoilla paikoilla, mikäli pesimäympäristö säilyy suotuisana. Vuotuiset kannanmuutokset näyttävät olevan vähäisiä (esim. Kauppinen 1996a). Alkuperäisessä, luonnontilaisessa ympäristössä – säännöstelemättömissä ja rehevöitymättömissä vesissä sekä rakentamattomilla rannoilla – kanta säilyy elinvoimaisena vuodesta toiseen pienistä, luonnollisista tappioista huolimatta. Tällaisen lajin väheneminen on kuitenkin salakavalaa. Tulos on ennustettavissa sen mukaan, miten ja millä nopeudella kuikkarannat ”realisoidaan”. Kuikat tarvitsevat välttämättä omat rantansa.

Kuikan kevätmuutosta E. W. Suomalaisella (1908a) oli tarkkaa tietoa: ”Toukokuun alussa tulee kuikka (keskimäärin 6, V), tavalli-

sesti parittain." Nykyisen pitkäaikaistilaston mukaan ensimmäiset yksilöt saapuvat hiukan aikaisemmin (15.4.–30.4.–13.5./29, Rissanen & Ruokolainen 1997). Poikkeuksellisen aikainen kuikka ehti jo 8.4.1846 Rautalammin (J. von Wright 1857a).

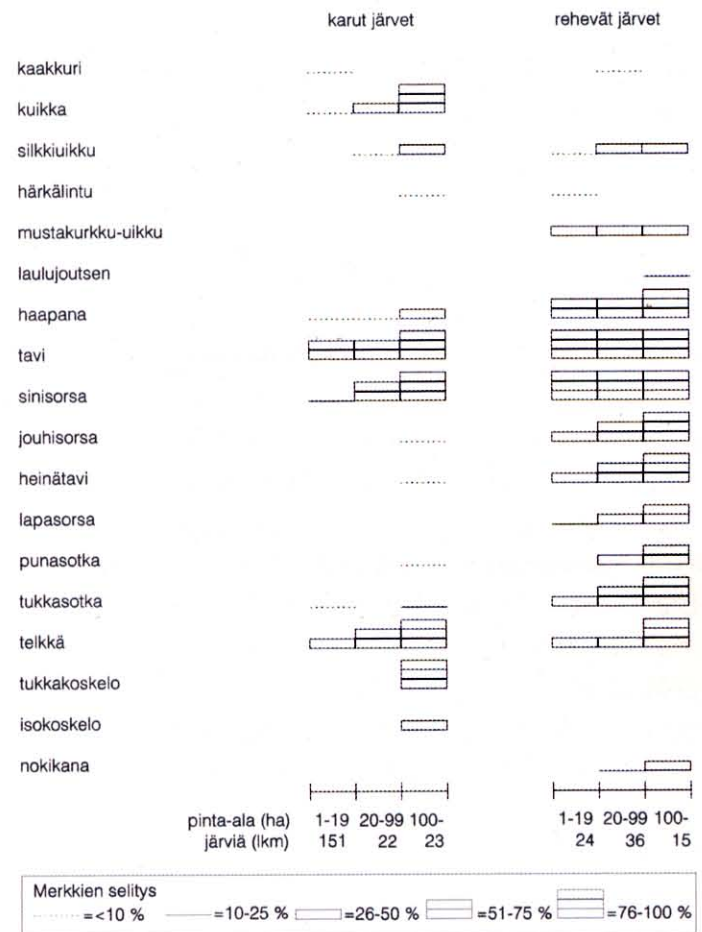
Pesimäjärviensä avautumista odottelevat kuikat kerääntyvät sulapaikoille. Rautalammin Lonkarilla nähtiin 26.4.1983 17 p ja 10.5.1985 31 p kuikkaa (Knuutinen & Pakarinen 1983, Pynnönen 1986). Pohjois-Savossa pesivien lintujen saapuessa ei nähdä suuria muuttajamääriä. Runsaammin kuikkia on nähty vasta toukokuun lopulla ja kesäkuun alussa, jolloin arktisille alueille menevät yksilöt ylittävät maakunnan: 27.5.1982 66 m Kuopio keskusta (Knuutinen & Vesanen 1982, j), 18.5.1985 43 m Siilinjärvi Vuorela (Pynnönen 1986), 3.6.1987 50 m kuikkalintua Nilsia Mustalahti (Rissanen 1989) ja 3.6.1990 32 m kuikkalintua Siilinjärvi Jälä (Rissanen 1991). Keväällä 1995 todettiin poikkeuksellinen kuikkalintujen ryntäys, kun maakunnassa nähtiin 23.5. yhteensä noin tuhat muuttajaa, joista 793 yksilöä Varkauden Tyyskässä (j). Pääosa muuttajista lienee ollut kuikkia, sillä kuikka on Pohjois-Savossa selvästi kaakkuria yleisempi muuttaja keväällä ja syksyllä.

Meikäläiset kuikat aloittavat pesimisen toukokuun lopulla. Pesimättömät linnut voivat olla yksittäin, pareittain tai kierrellä parvissa. Poikaset ovat lentokykyisiä elokuun lopulla ja oleskelevat yleensä synnyinvesillä perhepiirissä syysmuuttoon saakka.

Kuikkien syysmuutto alkaa elo–syyskuussa. Suurimmat päivittäiset muuttajamäärät jäävät useina syksyinä 10–20 lintuun. Päämuutto ajoittuu syys–lokakuulle. Jauhiainen (1935) kuvasi Kaavin syksyistä kuikkamuuttoa seuraavasti: "varsinaista muuttoa 10.9. lähtien kuun loppuun, jolloin suurimmissa parvissa 10–15 muuttajaa". Erityisen voimakasta muuttoa nähdään, kun arktisilla alueilla pesivät kuikkalinnut menevät itäisten ilmvirtausten vallitessa normaalia lännempää. Tällöin muutto osuu tavallisesti lokakuulle: 13.10.1985 71 m Siilinjärven Rissalassa (J. Pynnönen 1987), 24.10.1987 45 m Kuopion Puutossalmella (Hölttä 1990) 8.10.1993 210 m Kuopion Kelloniemessä ja 329 m Rautalammin Rastunsuolla (Hölttä 1995b) sekä 18.9.1994 106 m, 30.10.1994 98 m ja 31.10.1994 108 m Kuopion Puutossalmella (j). Syksyllä 1993 jolloin kuikkalintuja oli liikkeellä Pohjois-Savossa ennätysmäisen paljon, niitä nähtiin noin 970 yksilöä. Rautalammin Pohjois-Konnevedellä tavattiin 10.10.1993 kaikkien aikojen suurimmassa kerääntymässä 70 p kuikkaa. Kuikat häviävät viimeistään vesistöjen jäädyttyä, ja viimeisiä lintuja on tavattu loka–marraskuun vaihteessa (7.10.–29.10.–28.11./12, Hölttä 1995a). Vanhoista syys-havainnoista mainittakoon 22.11.1929 Kaavilla nähty lintu (Jauhiainen 1935).

Joulukuulta on havainnoja yhdeksästä kuikasta ja yhdestä määrittämättömästä kuikkalinnusta (Pynnönen 1990, 1993c, j). Useimmat yksilöt ovat olleet lentokyvyttömiä tai menehtyneitä. Li-

säksi on yksi havainto keskitalvelta: 25.2.1984 löydettiin elävä, pahoin kohmettunut kuikka Kuopion Kallavedeltä (Toivanen 1984a, KUO). Lintu jouduttiin lopettamaan.

KUVA 1. VESILINTULAJIEN PESIMINEN POHJOIS-SAVON ERIKOKOISILLA KARUILLA JA REHEVILLÄ JÄRVILLÄ KAUPPISEN (1993) MUKAAN. Pylväs ilmaisee, kuinka suurella osalla (%) TUTKITUISTA JÄRVISTÄ LAJI ESIINTYI PESIVÄNÄ (KS. MERKKIEN SELITYS).

Jukka Kauppinen